

СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розкрито сутність та генезис сучасних моделей локалізації інноваційної діяльності. Встановлено взаємозв'язки між концепціями локальної концентрації інновацій на основі осмислення їх категоріального апарату, принципів та тенденцій регіонального розвитку, що лежать в їх основі. Доведено, що теоретико-методичний інструментарій концепцій індустріальних районів, нових промислових місць, кластерів, інноваційного середовища, регіональних та локальних інноваційних систем відображає формування нової локально-інноваційної парадигми суспільно-економічного розвитку, системний характер якої обумовлений синергетичною взаємодією міждисциплінарних досліджень. Адаптування термінів з регулятивних, соціологічних, когнітивних та інших теорій для дослідження економічних явищ і процесів викликано необхідністю врахування цілої низки ендогенних факторів суспільного розвитку, які тривалий час (до середини 1980-х років) ігнорувалися у методології класичної економічної науки. Результатом еkleктичного синтезу наукових досягнень стало, з одного боку, формування нового комплексного напрямку регіональних досліджень – нового регіоналізму, а з другого – наростання його критики за невиправдане захоплення його прихильниками запозиченням неекономічних категорій.

Ключові слова: мережі, промислові райони, кластери, локальні інноваційні системи, інноваційне середовище, локально-інноваційна парадигма.

Федирко Александр

СОВРЕМЕННАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛОКАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Раскрыта сущность и генезис современных моделей локализации инновационной деятельности. Установлены взаимосвязи

между концепциями локальной концентрации инноваций на основе осмысления их категориального аппарата, принципов и тенденций регионального развития, лежащих в их основе. Доказано, что теоретико-методический инструментарий концепций индустриальных районов, новых промышленных мест, кластеров, инновационной среды, региональных и локальных инновационных систем отражает формирование новой локально-инновационной парадигмы общественно-экономического развития, системный характер которой обусловлен синергетическим взаимодействием междисциплинарных исследований. Адаптация терминов из регулятивных, социологических, когнитивных и других теорий для исследования экономических явлений и процессов вызвана необходимостью учета целого ряда эндогенных факторов общественного развития, которые длительное время (до середины 1980-х годов) игнорировались в методологии классической экономической науки. Результатом эклектического синтеза научных достижений стало, с одной стороны, формирование нового комплексного направления региональных исследований – нового регионализма, а с другой – нарастание его критики за неоправданное увлечение его сторонниками заимствованием неэкономических категорий.

Ключевые слова: сети, промышленные районы, кластеры, локальные инновационные системы, инновационная среда, локально-инновационная парадигма.

Fedirko Oleksandr

MODERN METHODOLOGY FOR RESEARCH OF INNOVATION ACTIVITIES LOCALIZATION UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION

The essence and genesis of the modern innovation localization models have been uncovered. The links between the concepts of local concentration of innovation have been identified on the basis of comprehending their categories, principles and underlying trends of regional development. It is proved that theoretical and methodical tools of the concepts of industrial districts, new industrial spaces, clusters, innovative milieus, regional and local innovation systems reflect the

emergence of a new local-innovation paradigm of socio-economic development, whose systemic nature is based on the synergetic interplay of interdisciplinary studies. Adaptation of the concepts from the regulatory approach, social and cognitive sciences to the field of research of economic phenomena and processes is the attempt to take account of a number of endogenous factors of social development, which for quite a long time (till mid-1980s) were ordinarily ignored in the methodology of the classic economics. This eclectic synthesis of scientific achievements resulted, on the one hand, in the formation of the new complex research dimension in the regional studies, called the 'new regionalism', and on the other one – in its growing criticism due to the unjustifiable borrowing of non-economic categories by its followers.

Keywords: networks, industrial districts, clusters, local innovation systems, innovative milieu, local-innovation paradigm.

Постановка проблеми. Протягом 1980-х років центральним об'єктом економічних досліджень була глобалізація економічних відносин, принципи та механізми транснаціоналізації підприємницького капіталу. Тогочасні теоретичні погляди відображали захоплення науковців перевагами глобалізаційних процесів (зокрема, тенденцією до переміщення капіталів з розвинутих країн до країн, що розвиваються), що обумовило поширення ідей про конвергенцію економічного розвитку країн та гомогенізацію світового економічного простору. Водночас, у 1990-х роках глобалізаційні процеси супроводжувались гіперконцентрацією інноваційно-інвестиційної діяльності у невеликій кількості країн та регіонів світу. Так, у 1992 році У. Гілперт ідентифікував лише десять «островів інновацій» в Європі: Великий Лондон, Роттердам/Амстердам, Ль-де-Франс, Гренобль, Рурський район, Франкфурт, Штутгарт, Мюнхен, Турін та Мілан [7]. Все це обумовило значне посилення інтересу до питань локалізації інноваційних систем розвитку регіонів в умовах глобалізації. При цьому, наукова думка сконцентрувалася на дослідженні ендогенних чинників регіонального та локального розвитку економіки, що базується на знаннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На нашу думку, методологічне наповнення сучасної парадигми міжнародних регіональних досліджень базується на цілій низці теорій інноваційних

систем, що ідентифікуються на національному (Б.-А. Лундвал, К. Фріман, Р. Нельсон, Ч. Едквіст, Г. Досі), регіональному (Б. Асхайм, Р. Флоріда, Дж. Ховелс) та локальному (Ф. Кук, Х.-Дж. Брекзік, М. Хайденрайх) рівнях. Сукупність теоретичних підходів, що складає основу сучасної глобальної регіоналістики, відома під загальною назвою «новий регіоналізм», представлена у працях цілої низки авторів: А. Амін, М. Ассінк, П. Айдалот, Р. Камагні, О. Кревуазьє, Д. Маїлле, Е. Малецкі, А. Малмберг, А. Маркусен, Р. Мартін, П. Маскелл, Д. Мейсі, К. Морган, М. Піоре, К. Сабел, Р. Салаіс, А. Скотт, Н. Тріфт та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми.

Формування постіндустріальної моделі економічного розвитку, яка базується на високій значущості інтелектуально-інноваційних чинників, характеризується якісними трансформаціями, які проявляються у новітніх тенденціях (посилення асиметрій регіонального розвитку, гіперконцентрація науково-освітнього, інноваційного та економічного потенціалів в окремих локалітетах, створення глобальних виробничих мереж, вертикальна дезінтеграція та аутсорсинг виробництва тощо), для пояснення яких інструментарій традиційної економічної науки виявився недостатнім. В результаті сформувалися засади нової науки – глобальної регіоналістики, у становленні якої важлива роль належить еволюційній економічній науці, інституціоналізму, теорії інноваційних систем та «новому регіоналізму» [19]. При цьому, варто зазначити, що в даний час ще не існує єдиного підходу, який би дозволив чітко окреслити системну парадигму досліджень локального інноваційного розвитку в умовах глобалізації.

Мета статті. Вважаючи на вищенаведену наукову проблематику метою пропонованої статті є розкриття сутності, генезису та взаємозв'язків між теоретичними моделями локального інноваційного розвитку, синергетичне взаємодоповнення яких дозволяє ідентифікувати фундаментальні засади нової локально-інноваційної парадигми міжнародних регіональних досліджень.

Основний матеріал дослідження. Глобалізаційний етап економічного розвитку людства пов'язаний з цілою низкою якісних трансформацій, однією з яких є тенденція до посилення асиметрій регіонального економічного розвитку внаслідок гіперконцентрації

економічного та науково-технічного потенціалів у окремих регіонах та локалітетах світу. Така ситуація ставить під сумнів можливість досягнення довгострокової економічної рівноваги (особливо у регіональному вимірі), що обстоюється прихильниками неокласичної теорії. Разом з тим, у фокусі сучасних досліджень інноваційних процесів перебуває не стільки питання подолання нерівномірності регіонального інноваційного розвитку, скільки проблема методологічної ідентифікації системи чинників і механізмів успішного локального розвитку інноваційної діяльності. На нашу думку, прихильникам наукових напрямків нового регіоналізму, інституціоналізму та еволюційної економіки, методологія яких сформувалася на основі критики теорій неокласичного напрямку за їх абстрактність, абсолютизацію ринку, ринкової рівноваги та відмежування аналізу економічних явищ від соціального середовища, вдалося сформувати цілий ряд релевантних сучасним міжнародним тенденціям теоретичних моделей інноваційної локалізації, генезис та основоположні категорії яких представлено на рисунку 1.

Своєрідною точкою відліку в еволюції теорій агломерації стали дослідження А. Маршала про промислові райони у кінці XIX ст., у якому науковцем було обґрунтовано поняття зовнішніх ефектів (екстерналій) від просторової концентрації компаній однієї галузі, які виникають унаслідок поглиблення їх економічної спеціалізації, вдосконалення виробничих компетенцій, що обумовлює: швидке зростання товарообороту місцевих фірм; домінування у структурі місцевих ринків праці професійних навиків, затребуваних локальними компаніями; нарощування критичної маси необхідних спеціалізованих послуг та обладнання; інтенсивний трансфер ноу-хау в межах певного індустріального району тощо [11, с. 225]. Положення теорії А. Маршала заклали фундаментальні засади для нового етапу дослідження індустріальних районів, який розпочався у кінці 1970-х років і був обумовлений значним зростанням ефективності локальних виробничих моделей у центральній та північно-східній Італії у повоєнний період. Дослідження його послідовників можна об'єднати у два провідні напрямки. Перший з них пов'язаний з подальшим розробленням економічних механізмів розвитку промислових регіонів. Другий напрямок базується на розумінні економічних відносин як суспільних процесів

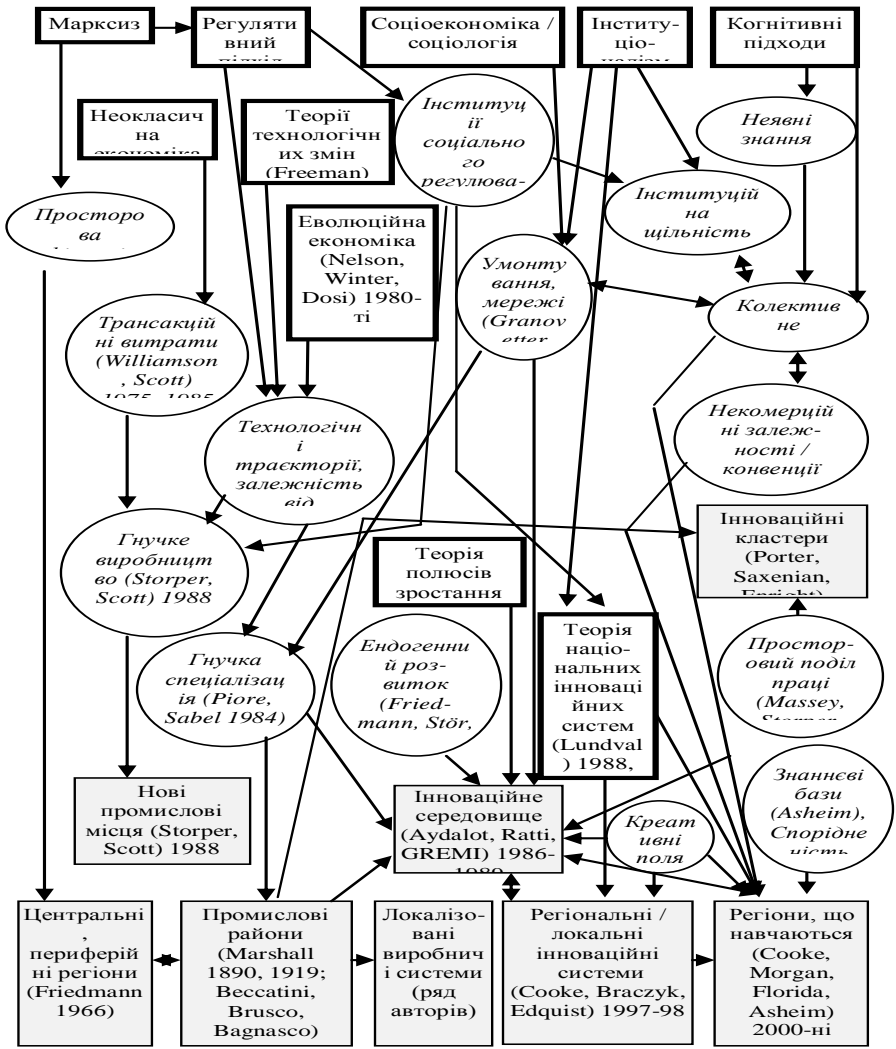

Рис. 1. Системна модель еволюції теорій локалізації інноваційного розвитку (складено автором)

Примітка: □ – базові теорії; ○ – ключові категорії; ◐ – теорії локалізації інновацій

Перший – на поглиблення локального поділу праці, вертикальна дезінтеграція та децентралізація виробництва, інтерактивні процеси створення та поширення інновацій, а другий – «умонтованих» у соціально-культурну матерію суспільства та його комунікаційну структуру. Так, апологет соціо-економічного трактування районів Дж. Бекатіні [2], базуючись на ідеї А. Маршала про «промислову атмосферу» району, обґрунтовує поняття «відчуття приналежності» (англ.: belong feeling), яке відображає тенденцію до самоідентифікації місцевих спільнот з промисловими районами, в яких вони проживають. За Дж. Бекатіні, промисловий район – це соціо-територіальне утворення, що характеризується співіснуванням в одному регіоні спільноти людей та популяції компаній, пов'язаних природними та історичними зв'язками. Феномен «соціального умонтування» (англ.: embeddedness) економічних систем вперше був розкритий М. Грановеттером [6] та передбачав вивчення впливу соціальних факторів розвитку промислових регіонів, центральне місце в структурі яких відводилося гомогенізованій системі цінностей місцевої спільноти та локальній інституційній структурі [2].

Важливий внесок у нову локалізаційну парадигму здійснено низкою французьких та італійських авторів: П. Ейдалот, Р. Каманьї, О. Кревуазьє, Д. Маїллат та ін., які розробили концепцію інноваційного мікросередовища (англ.: innovative milieu), згідно якого локальна інноваційна мережа дефініюється як «координована сукупність гетерогенних професійних суб'єктів, які спільно беруть участь у розробці, створенні та поширенні виробничих процесів, товарів та послуг, певна частина яких комерціалізується» [10, с. 122]. При цьому, економічна ефективність такої мережі визначається станом місцевого інноваційного середовища, яке являє собою особливу атмосферу взаємодовіри та узгодження інтересів локального бізнесу, яку можна визначити як конгломерат компетенцій та когнітивних можливостей різних агентів локального інноваційного розвитку, що не є складовою локалізованих виробничих систем, але створює відповідний фон, в межах якого останні розвиваються. На думку науковців проекту GREMI [4], ефективність моделі інноваційного мікросередовища визначається здатністю її суб'єктів брати участь у процесах колективного навчання, що формується під впливом спільного культурного фону, який пов'язує локальних агентів та інституції у

синергетичні мережі і дозволяє знизити невизначеність, а відтак – і рівень трансакційних витрат. За Д. Кіблом [9, с. 320] локальне колективне навчання – це процес формування спільної бази знань та процедур у географічно близьких фірм, які полегшують співпрацю та забезпечують вирішення спільних проблем. До основних механізмів передачі знань та навчання в інноваційному середовищі відносять: взаємодію між постачальниками та споживачами, виробниками та користувачами обладнання; колабораційні зв'язки між компаніями; міжфірмову мобільність висококваліфікованих працівників, утворення спін-оффів.

Однією з ранніх концепцій нового регіоналізму стала модель «нових промислових місць», в якій представниками каліфорнійської школи глобальної регіоналістики [16; 17; 18] обґрунтовано циклічну взаємозалежність процесів промислової дезінтеграції та просторової концентрації підприємств. Аргументація дії дезінтеграційно-агломераційних механізмів пов'язана з ідентифікацією локалізованих центрів зростання, що утворилися в результаті успішного використання можливостей залучення інноваційно-орієнтованого транснаціонального капіталу, що виникли підчас глобальних структурних зрушень. Водночас «периферія зростання» пов'язана з інноваційними центрами через систему коопераційних міжфірмових зв'язків. У першій половині 90-х років ХХ ст. М. Сторпер та Р. Сале як альтернативу поширеній категорії трансакційних витрат запропонували концепцію «некомерційних взаємозалежностей» (локальні ринки праці, суспільні норми, цінності, конвенції, громадські інституції, неформальні правила розробки і трансферу знань) [19], які відіграють роль зв'язувального механізму, полегшуючи в межах певної території процес координації діяльності інноваційних мереж.

Сучасна концепція «динамічних кластерів», обґрунтована О. Солвелом, Дж. Ліндквістом та К. Кетельсом, принципово відрізняється від широко відомої теорії кластерів М. Портера, оскільки їх головною функцією вважається створення нових знань, розвиток інноваційної діяльності та інтенсифікація обміну інформацією. Так, за визначенням ОЕСР, кластери дефінуються як виробничі мережі тісно взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, організацій, що створюють нові знання (університетів, дослідних

інститутів, інжинірингових компаній), технологічних брокерів, консультантів та споживачів, пов'язаних між собою у виробничий ланцюжок створення доданої вартості [3, с. 5].

Критика недоліків концепції кластерів обумовила розвиток теорії регіональних інноваційних систем [14], автори якої фокусують свої дослідження на системі взаємовідносин між локальними інституціями у процесі розроблення інновацій [8], тоді як вплив екстернальних зв'язків вважається другорядним. Це пов'язано з поширенням у другій половині 1980-х років ендогенної теорії економічного зростання, прихильники якої (П. Ромер, Р. Лукас, К. Ребело) довели, що інвестиції в людський капітал, інновації та знання є провідними факторами економічного зростання, оскільки через супутні ефекти вони стримують спадну віддачу від нагромадженого капіталу [15]. Осмислюючи дві діаметрально протилежні граничні моделі локального розвитку – самодостатність та повну відкритість для міжнародної конкуренції – оптимальним варіантом слід визнати більш реалістичну модель, яка базується на поєднанні елементів перших двох шляхом ідентифікації найбільш цінних складових місцевого потенціалу та селективних зовнішніх ресурсів, які варто було б інтегрувати у локальне середовище та використати для досягнення цілей локального інноваційного розвитку.

Важливим напрямком наукової рефлексії щодо першопричин локального інноваційного розвитку є концепція залежності від попереднього (шляху) розвитку (англ.: path dependence) або «ефект колії», який за Р. Мартіном та П. Санлі є «імовірнісним процесом, у якому в кожний момент історичного часу набір можливих майбутніх траєкторій (шляхів) розвитку технологій, інституцій, фірм або галузей визначається як минулим, так і теперішнім станом системи, що досліджується» [13, с. 402]. Ефект колії втілюється у автокаталітичних та самопідсилювальних процесах, які замикаються у певній технологічній траєкторії розвитку промисловості з-поміж існуючого спектру. Такі процеси за П. Девідом характеризуються [12, с. 185]: технологічною комплементарністю, ефектом масштабів, перешкодами для виходу з галузі, пов'язаними з втратами колишніх інвестицій у випадку зміни технології використання капіталу.

Фундаментальним методологічним положенням, що поєднує більшість сучасних економічних досліджень, є залежність

економічного розвитку від ефективності освіти та процесів навчання. Ідея Р. Флоріди про «регіони, що навчаються» базується на їх баченні як центрів створення нових знань та навчання, котрі в умовах глобалізації виконують функції не лише нагромадження та зберігання нових знань, а й створення відповідної інфраструктури та бізнес-середовища для ефективного їх трансферу [1; 5, с. 528]. Факторами конкурентних переваг визначено компетентність та креативність персоналу, нестандартність управлінських рішень та синергетичний характер інтеграції виробництва та інновацій, що відображає характер сучасної трансформації регіонів на етапі формування економіки знань.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Підбиваючи підсумок проведеного аналізу методологічних підходів до дослідження локального інноваційного розвитку в умовах глобалізації необхідно визначити спільні теоретичні положення, які лежать в основі нової локально-інноваційної парадигми міжнародних регіональних досліджень.

По-перше, більшість теоретичних моделей локальної концентрації інновацій виходять з припущення про те, що нерівномірність регіонального економічного розвитку є закономірним явищем, яке можна пояснити кумулятивною самопідсилювальною динамікою економічно активних регіонів. Науково-емпірична аргументація даного підходу почала формуватися ще у другій половині ХХ ст. у роботах У. Перру, Дж. Мюрдаля, Хіршмана, Дж. Фрідмана, Н. Калдора та ін. В умовах глобалізації ж вона набула нової якості і пов'язана з її негативними наслідками, такими як зростаючий розрив у рівнях економічного розвитку між країнами світу та всередині кран між регіонами.

По-друге, на відміну від класичної регіоналістики, представники якої концентрувалися на дослідженні принципів просторового розміщення виробництва з метою оптимізації трансакційних витрат, сучасна школа міжнародних регіональних досліджень фокусується на вивченні взаємодії системи ендогенних факторів локального інноваційного розвитку із зовнішнім середовищем. При цьому, в центрі уваги перебуває формування полірівневих інноваційних мереж та інституцій, функціонування яких безпосередньо впливає на ефективність інноваційного розвитку локалітетів.

По-третє, в основі досліджень лежить відкрита модель інноваційного процесу, яка його розглядає як інтерактивну взаємодію між усіма суб'єктами, що генерують та поширюють нові технології. Дана модель, з одного боку, розкриває переваги від розширення міжорганізаційної співпраці в сфері науки та технологій, а з іншого, містить високий потенціал конфліктів у зв'язку з можливим порушенням прав інтелектуальної власності на перспективні винаходи.

По-четверте, в умовах формування економіки, що базується на знаннях, високої значущості набувають неекономічні фактори: соціально-культурні зв'язки, взаємна довіра суб'єктів інноваційного процесу, колективне навчання, обмін інформацією, навичками та компетенціями. Усе це свідчить про інтеграцію економічних та соціально-психологічних чинників інноваційного розвитку, що обумовлює потребу у застосуванні міждисциплінарних досліджень цих процесів. При цьому, існує низка викликів щодо використання в економічних дослідженнях методик соціологічних, регулятивних, психологічних, когнітивних та інших наук, які належить вирішити у майбутньому.

Література

1. Asheim, B. T. "Location, agglomeration and innovation: towards regional innovation systems in Norway": Paper presented at the International Geographical Congress, The Hague, The Netherlands, August 5-10, 1996.
2. Becattini, G. The Marshallian industrial district as a socio-economic notion / G. Becattini // *Industrial Districts and Inter-Firm Cooperation in Italy* / Eds. F. Pyke, G. Becattini, W. Sengenberger. – Geneva: International Institute for Labour Studies, 1989. – P. 37-52.
3. *Boosting Innovation: The Cluster Approach*, Paris: OECD, 1999. – 427 p.
4. Bramanti A. The multi-faced dimensions of local development / A. Bramanti, R. Ratti // *The Dynamics of Innovative Regions. The GREMI Approach* / Editors: A. Bramanti, R. Gordon, R. Ratti. – Aldershot, UK: Ashgate, 1997. – P. 3-46.
5. Florida R. *Toward the learning region* / R. Florida // *Futures*. – 1995. – № 27. – P. 527–536.

6. Granovetter M. Economic action and social structure: The problem of embeddedness / M. Granovetter // *American Journal of Sociology*. – 1985. – № 91. – P. 481-510.
7. Hilpert U. Archipelago Europe: islands of innovation: synthesis report / U. Hilpert – Brussels: FAST, Commission of the European Communities, 1992. – 290 p.
8. Howells J. The Globalization of Production and Technology / J. Howells, M. Wood. – London: Belhaven Press, 1993. – 256 p.
9. Keeble D. Collective Learning Processes, Networking and 'Institutional Thickness' in the Cambridge Region / David Keeble, Clive Lawson, Barry Moore, Frank Wilkinson // *Regional Studies*. – № 33:4. – 1999. – P. 319-332.
10. Maillat D. Réseaux d'innovation et milieux innovateurs: un pari pour le développement régional / D. Maillat, M. Quévit, L. Senn. – Neuchâtel: EDES for Groupe de Recherche Européen sur les Milieux Innovateurs (GREMI), 1993. – 376 p.
11. Marshall A. (1890) *Principles of Economics: An Introductory Volume*. London: Macmillan. – 871 p.
12. Martin R. Path dependence and local innovation systems in city-regions / R. Martin, J. Simmie // *Innovation: management, theory and practice*. – 2008. – № 10. – P. 183-196.
13. Martin R. Path dependence and the evolution of the economic landscape / R. Martin, P. Sunley // *Journal of Economic Geography*. – 2006. – № 6(4). – P. 395-438.
14. *Regional Systems of Innovation: The Role of Governance in a Globalized World* / Editors: P. Cooke, H.-J. Braczyk, M. Heidenreich. – London: Routledge, 2004. – 464 p.
15. Romer P. M. The Origins of Endogenous Growth / P. M. Romer // *The Journal of Economic Perspectives*. – 1994. – № 8 (1). – P.3-22.
16. Sabel C. Flexible specialization and the re-emergence of regional economies / C. Sabel // *Reversing industrial decline?* / Editors: P. Hirst, J. Zeitlin. – Oxford: Berg, 1989. – P. 52.
17. Scott A.J. Flexible production systems and regional development: the rise of new industrial spaces in North America and western Europe / A.J. Scott // *International Journal of Urban and Regional Research*. – 1988. – № 12. – P.171-85.
18. Storper M. *The Capitalist Imperative: Territory, Technology*

and Industrial Growth / M. Storper, R. Walker. – Oxford: Blackwell, 1989. – 292 p.

19. Storper M. The resurgence of regional economies, ten years later: the region as a nexus of untraded interdependencies / M. Storper // European Urban and Regional Studies. – 1995. – № 2. – P. 191–221.

***Рецензент:** Балджи М.Д., д.е.н., проф., зав. каф. економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету*

2.11.2015